

GAZİ TÜRKİYAT
G Ü Z / 2 0 2 3

Atf / Citation

BİÇER, İ. A. (2023). "Belki Doktor Başka Manalar Sezer": İroni ve İbnülemin Mahmut Kemal İnal'ın Bir Şiiri". *Gazi Türkiyat*, 33: 175-188.

Geliş / Submitted

11.08.2022

Kabul / Accepted

11.10.2023

DOI

10.34189/gtd.33.009

"BELKİ DOKTOR BAŞKA MANALAR SEZER": İRONİ VE İBNÜLEMİN MAHMUT KEMAL İNAL'IN BİR ŞİİRİ

"Maybe Doctor Sees Other Meanings": Irony and a Poetry of Ibnulemin Mahmut Kemal Inal

İsmail Alperen BİÇER*

Öz

Bir sözün anlamı, söyleyen kişinin kastettiği şey ile sınırlanamaz. Söz; söyleyen kişinin niyetine, söyleme biçimine, jest ve mimiklerine göre farklı anlamlara gelebileceği gibi bu anlam, muhatabın ilgisine ve dikkatine göre de değişiklik gösterebilir. Bu yönüyle Türkçenin hayli zengin olduğunu deyimler, atasözleri ve kalıplaşmış ifadeler açıkça ortaya koyar. Pek çok söz sanatı ve ifade vasıtası şairlerin/yazarların anlatmak istediklerinin üstünü örtmesine imkân verir; ironi de bunlardan biridir. İngiliz ve Alman edebiyatlarında yoğun olarak kullanılan ironinin Türk edebiyatında da farklı isimlerle anıldığını ve farklı formlarla kullanıldığını örneklere dayalı olarak ispatlamak mümkündür. İbnülemin Mahmut Kemal İnal'ın şiir ve şair değerlendirmelerinde zaman zaman benimsediği mizahi üslup ve takındığı alaycı tavır, onun kaleminden çıkan metinlerde ironinin varlığını kanıtlar. Söz gelimi İbnülemin'in Orhan Veli ve Süheyl Ünver için yazdığı şiirler ironik metinlerdir. Bu makale İbnülemin'in nükte, mizah ve ironi ile münasebetine dikkat çekmenin yanı sıra Süheyl Ünver için yazılan şiiri ironiye dayalı olarak ele almakta; metnin kaleme alınma sebebini de göz önünde bulundurarak şiirde ironinin bileşenlerinin nasıl ve ne şekilde kullanıldığını göstermeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: İroni, mizah, istihza, İbnülemin Mahmut Kemal İnal, Orhan Veli, Süheyl Ünver

Abstract

The meaning of a word cannot be limited to what the person saying it means. expression; It can have different meanings depending on the intention of the person saying it, the way of saying it, gestures and facial expressions. In addition, this meaning may vary according to the interest and attention of the addressee. In this respect, idioms, proverbs and stereotyped expressions clearly reveal that Turkish is quite rich. Many rhetoric and means of expression allow poets/authors to cover up what they want to tell; the irony is one of them. It is possible to prove, based on examples, that irony, which is used extensively in English and German literature, is also referred to by different names and used in different forms in Turkish literature. The humorous style and cynical attitude that Ibnulemin Mahmut Kemal Inal sometimes adopts in his

* Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Türk Dili, Eskişehir/TÜRKİYE. iabicer@ogu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2207-1083

evaluations of poetry and poets prove the existence of irony in the texts written by him. For example, the poems that Ibnülemin wrote for Orhan Veli and Süheyl Ünver are ironic texts. In addition to drawing attention to Ibnülemin's relationship with wit, humor, and irony, this article, which deals with the poem written for Süheyl Ünver based on irony, aims to show how the components of irony are used in poetry, taking into account the reason for writing the text.

Keywords: Irony, humor, sarcasm, Ibnülemin Mahmut Kemal Inal, Orhan Veli, Suheyl Ünver

GİRİŞ

“Hayatta olduğu gibi” diyor Wayne C. Booth, “edebiyatta da ‘Yağmur yağıyor.’ [Cümlesi] bağlama bağlı olarak sınırsız sayıda anlama gelebilir” (2016: 37). Buna göre sözün anlamının, yalnızca söyleyen kişinin kastettiği ‘şey’ ile sınırlandırılması mümkün değildir; yine sözün anlamı, bağlamın yanı sıra muhatabın dikkatine ve ilgisine göre de değişiklik gösterebilir. Bu yüzden bir konuşmacının söyledikleri veya bir yazarın dile getirdikleri dinleyicilerin/okurların hepsi tarafından aynı şekilde alınmaz, yorumlanmaz. Sözün farklı biçimlerde algılanması ve anlaşılması, bazen söyleyenin yegâne amacı da olabilir. Türkçenin bu anlamda hayli zengin olduğunu deyimler, atasözleri ve kalıplaşmış pek çok ifade açıkça ortaya koyar. Örneğin ‘Vakit nakittir.’ cümlesi metaforik bir ifadedir ve anlatılmak istenen kuşkusuz zamanın ne kadar önemli ve değerli olduğudur (Tunç 2022: 17). Sözlü iletişimde konuşmacı, edebiyatta ise şair/yazar asıl söylemek istediğini bilinçli olarak farklı ve dahası tam tersi şekilde söylemeyi gaye edinebilir. Mecaz, istiare, teşbih, metafor, imge, alegori, tecahülüarif, tevriye, kinaye, hüsnütalil gibi hemen akla geliveren söz sanatları, edebî şahsiyetin ‘öteki’ anlamları ifade etme uğruna başvurduğu çareler yahut yollardır. Söz gelimi Fuzûlî, okurun hayal dünyasında yarattığı ‘su’ imgesiyle hayatın kaynağı olan maddeyi değil; Hz. Muhammed’i ve onun temiz yaratılışını anlatır. Tanzimat döneminin öncü isimlerinden Ziya Paşa, *Zafernâme*’sine her ne kadar Âli Paşa’ya yönelik övgülerle başlasa da esasında eleştirilerini sıralar. Benzer şekilde Ahmet Haşim, o meşhur şiirinde okurlara gayet tabii merdivenden nasıl çıkılacağını ya da çıkılması gerektiğini anlatmaz; bireyin yaşam yolculuğunu ima eder. *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*’nde Ahmet Hamdi Tanpınar toplumsal değişim, değerler çatışması ve bürokrasi gibi kavramlara eleştirel bakışla yaklaşır. Görülüyor ki edebiyat tarihinin hemen her döneminde şairler/yazarlar, zaman zaman asıl anlatmak istediklerini farklı şekillerde göstermeyi, ima etmeyi ve açıklamayı tercih etmektedir.

Sanatkârın, asıl anlatmak istediklerinin üstünü örtmek gizlemesine imkân veren ve yukarıda sıralanan söz sanatlarına ironiyi de eklemek mümkündür. İngiliz ve Alman edebiyatlarında daha yoğun bir biçimde kullanılan ironi; mecaz, istiare, teşbih, tecahülüarif, tevriye, kinaye, hüsnütalil gibi sanatlara nazaran daha ‘genç’ bir kavramdır. Ancak belirtilmelidir ki bir ifade aracı olarak ironinin adı konmamış olsa da eski edebiyatta sanat ve uygulama olarak varlığı örneklerle dayalı olarak ispat edilebilir (Enginün 2007: 563). Köken itibarıyla Yunanca olan, Türkçeye ise Fransızcadan geldiği bilenen ve *gülmece*, *söylenen sözün tersini kastederek kişiyle veya*

olayla alay etme, alaylı anlatım, mizah (Ayverdi 2010: 570) şeklinde tarif edilen ironinin tanımlanmasının çok zor olduğu hususunda görüş birliği söz konusudur. Nitekim Abdülhakim Tuğluk, *Postmodern Türk Romanında İroni* başlıklı doktora tezinde, ironinin sözlüklerdeki kısa yollu açıklamalarını ve sözcüğün gündelik dilde pek çok farklı anlamı karşılayacak şekilde kullanılmasını işaret ederek kavramın tanımlanmasının önündeki zorluğa dikkat çeker. Ayrıca Tuğluk, tanımlamada yaşanan güçlüğü Paul de Man’ın, *İroni Kavramı* adlı kitabın yazarı S. Kierkegaard’a yönelik eleştirisini aktararak somutlaştırır:

“Burada gerçekten bir problem var. Eğer ironi gerçekten bir kavram olmuş olsaydı ironinin bir tanımının yapılmasının mümkün olması gerekirdi. Bu problemin tarihsel geçmişine (serüvenine, görüntüsüne) bakılırsa ironinin tanımının yapılmasının esrarengiz bir şekilde güç olduğu görülecektir.” (Tuğluk 2016: 49)

Tüm bu zorluğa, muğlaklığa ve belirsizliğe rağmen Türkçede ağırlıklı olarak *kinaye* ve *istihza* ile eşanlamlı olarak kullanılan ironiyi, mizahi ve alaycı bir tonla söylenenin tam tersini kastetmek şeklinde düşünebiliriz. İroninin öğelerini ise şu şekilde sıralayabiliriz: “İronist, bağlam, kurban, çift katmanlılık, ters anlam ve alaycı tutum” (Tunç 2022: 43).

“İroninin hiçbir amacı yoktur” diyor S. Kierkegaard, “amacı kendi içinde yer alır, metafizik bir amaçtır. Amaç ironiden başka bir şey değildir” (2020: 281). Fakat Oğuz Cebeci; eleştiri, hiciv ve satir gibi ağır basan yönlerine vurgu yaparak ironinin öne çıkan üç amacını dile getirir. Cebeci’ye göre ironi, her şeyden önce bir ifade vasıtasıdır ve bu veçhesiyle anlatımı güçlendirir. Ayrıca ironi, bireyin veya toplumun aksayan yönlerinin, irade zayıflığının ve eksikliğinin “teşhir” edilmesine yönelik kullanılan bir araçtır. İroni yapmadaki bir diğer maksat da kimi konularda “farkındalık” oluşturmaktır (2008: 307). İroninin eleştirel rolüne dikkat çeken bir diğer araştırmacı da Hayriye Ünal’dır. Ünal, “put kırıcılığı”nın ironinin ilerleyişinde önemli bir kavram olduğunu ifade eder. Ona göre Hz. İbrahim’in putları kırdıktan sonra baltasını en büyük putun boynuna asmaya ironik olmasının yanında “maksatlı ve bilgece” bir davranıştır. Anlaşıyor ki ironi, “karşısındaki paradigmayı yıkmaktan [da] hoşlan[maktadır] (2015: 177). Amacın da ötesinde ironinin bir gerekçesi de vardır ve bu gerekçe, saf/halis bir sanat kaygısı da değildir. İroninin amacı da gerekçesi de hiç şüphe yok ki “sahibinin elinde” dir; ama maksadının eleştiri ve hicivle kurduğu dirsek teması göz önüne alındığında ironinin niteliği de belirginlik kazanır; denebilir ki ironi, “çetrefilli ve kısmen saldırgan” bir söylem tercihidir (Tuğluk 2016: 41). Çünkü Batı edebiyatlarında *kurban* (*victim*), Türkçede ise *muhatap* (*interlocutor*) şeklinde ifade edilen varlığa karşı galebe çalma gayretidir, ironi. İronist, yani ironiyi yapan kişi, çoğu zaman muhatabını yok sayar, reddeder, küçük düşürür, değerini sarsar.

Gündelik hayatta tanık olunan bir diyalogdaki veya konuşmadaki söze dayalı ironi; konuşan kişinin ses tonu, vurgulama biçimi, jest ve mimikleri sayesinde nispeten daha kolay yakalanabilir:

“[İroni] hem konuşma tarzını [...] hem konuşmacının karakterini hem de konunun içeriğini açığa vurur. Bu üçünden herhangi biri kelimelerle uyumsuz olduğunda hemen konuşmacının niyetinin aslında söylediği şeyden başka bir şey olduğu meydana çıkar.”
(Booth 2016: 88)

Okur, eserdeki ironiyi nasıl sezer? Herhangi bir edebî eseri ironiye dayalı olarak okumayı seçmemizin altındaki en önemli sebep, yazarın niyetinden şüphe duymamızdır. Başka bir ifadeyle söylersek yazarın zihninde tasarladıkları, dile getirdikleri ve gerçek arasındaki alakasızlık yahut çelişki keşfedildiğinde aslında eserdeki ironi de fark edilmiş olur. Okur, anlamayı külfetli hâle getiren ironinin üstesinden gelip bilinçli bir şekilde peçelenen anlamı keşfettiği için ruhuna ve tabii zekâsına doygunluk veren bir coşku duyar. Söylediklerinin tam aksini kastettiği ve hatta ‘mütecaviz’ bir tavır takındığı hâlde yazarı ve ironisini kabul etmek, dahası her ikisini de başarılı bulmak hiç şüphe yok ki retorik ile ilgilidir. Yazarın dili incelikleriyle kullanması, sözcük dağarcığının zenginliği ve kelime oyunlarındaki büyüleyici başarımı onu ve ironisini güçlü kılar. Ancak belirtmeliyiz ki edebî eserdeki ironi, biçimci ve yapısalci yaklaşımlarla yalnızca metni merkeze alarak ortaya konamayabilir; başka bir deyişle söylersek ironi, okuru eserin dışındaki bazı nedenlerle ve durumlarla ilgilenmek zorunda bırakır. Eserin kaleme alındığı dönem, dönemin hâkim zihniyeti, yazarın kişiliği, poetik ve politik tutumu gibi pek çok etken ironinin fark edilmesinde ve dahası izahında önemli rol oynar.

“Belki Doktor Başka Manalar Sezer” üst başlıklı bu makalenin inceleme alanı, İbnülemin Mahmut Kemal İnal’ın Süheyl Ünver için yazdığını bildiğimiz ve ironik okumaya gayet elverişli bir metnidir. İbnülemin’in, makaleye konu edilen şiiri, ilk okuyuşta ‘methiye’ gibi görünse de esasında metne hâkim tema Süheyl Ünver’e gücenen İbnülemin’in öfkeyle karışık kırgınlığıdır. Metnin ironik yönünü belirginleştiren özelliği de budur. Süheyl Ünver için yazılan şiirdeki ironiyi ortaya koymayı amaçlayan makalede, başlıca şu sorulara cevap aranmaktadır: İbnülemin’in nükte, mizah ve ironi ile münasebeti nedir? İbnülemin’in gerek sosyal hayatında gerek yazı/edebiyat hayatından nükte, mizah ve ironinin yeri nedir? İbnülemin, ‘methiye’ türündeki bu şiiri kaleme almaya nasıl ve neden karar vermiştir? Bir ifade aracı olarak ironi, metinde nasıl ve hangi yönleriyle kullanılmıştır?

İBNÜLEMİN MAHMUT KEMAL İNAL İRONİST Mİ?

Kendisini köklü bir geçmişin ve güçlü mirasın hayatta kalan tek vârisiymiş gibi görmesi, unutulmaya yüz tutmuş edebî şahsiyet ve eserleri geleceğe taşıma arzusu, bu uğurda pek çok monografi ve biyografi kaleme alması; çalışma hayatında ise Osmanlı’nın son yıllarından Cumhuriyet’e uzanan zaman diliminde memur/bürokrat olarak önemli görevlerde bulunması ve ‘benmerkezci’ bir mizaca sahip olması İbnülemin’i ilgi odağı hâline getirmiştir. Gerçekten de o, eserleriyle ve kültür dünyasına yönelik hizmetleriyle olduğu kadar kişiliği ve davranışlarıyla da dikkatleri

üzerine çekmiş bir isimdir. İbnülemin’den şu ya da bu şekilde bahseden hemen her eser, onu yakından tanıyan ve uzun yıllar konağında düzenlediği sohbet toplantılarına katılan Hüseyin Vassaf ve Taha Toros başta olmak üzere hemen herkes onun mizaha ve nükteye düşkünlüğünden söz eder. Özellikle pazartesi akşamları konağındaki sohbet ve musiki toplantılarında Mükrimin Halil Yinanç gibi dostlarına sataşması, karşısındakileri gülmeye sevk eden yapmacık öfke nöbetleri, muhatabını alaya alan sözleri, tüm bunlara muhataplarının hoşgörüsü ile karşılık vermesi ve dahası İbnülemin’in böyle davranmasından hoşlanmaları onun nükte ve mizahla münasebeti hakkında bize fikir verebilir.

İbnülemin’in nükte ve mizaha ilgisi yalnızca sosyal hayatında ve beşerî ilişkilerinde değil; kaleme aldığı biyografik metinlerde de göze çarpar. Biyografisini kaleme aldığı şahsiyetin gerek fiziksel gerekse kişisel özelliklerini sıralarken zaman zaman alaycı bir anlatım tarzı benimser. Bu bağlamda Yaşar adlı şairin fiziksel, Hayret Efendi’nin ise kişisel özelliklerini aktarırken takındığı tavrı dikkat çekicidir:

“Şair-i seyyâr namıyla yâd ve şâd ettiğim Yaşar, uzun boylu, büyük vücudlu ve bir ayağı seker olduğu hâlde hafîfu’l-vücut ve kâr u bârı mefkûd âdemler gibi her semte seçirtir.” (İnal 2013: 2214)

“Gazabullahtan mahluk bir merd-i acîb, yahut bütün vücudu sinirden mürekkep bir mahluk-ı garib olduğu bütün âşinâlarınca mâlûmdur.” (İnal 2000: 880)

İbnülemin, bilhassa *Son Asır Türk Şairleri* adlı eserinde şiire yönelik olumsuz değerlendirmeler yaparken de benzer şekilde mizahi bir üslup benimser. Söz gelimi Yahya Hakki Efendi’nin,

“Gitse aklım da ne gam, ben beni hem-râz ederim

Söylemez mi deliler, kendi özüyle hezeyan”

beytini örnek eser olarak biyografiye dâhil ederken beytin, ikinci mısranın son kelimesine ‘güzel’ bir örnek olduğunu dile getirir (İnal 2013: 2458). Süleyman Vehbi Efendi’nin biyografisini ise şairin,

“Sadelikdir nazmımın zîb ü ferî

Andırır bir sade giymiş dilberî

Kim gül ü sünbül ola heb zîneti

Gül yüziyle anberin kâkülli”

mısralarıyla tamamlayan İbnülemin, âdeta şaire cevap veriyormuş gibi bir cümle kaydederek edebî metin karşısındaki tavrını belli eder: “Gülü tarife ne hacettir biliriz” (İnal 2013: 2446). Şeyh Mehmet Vehbi Efendi’nin biyografisinde ise şairin,

“Ger revaç-ı kâle-i eş’ar olaydı Vehbiyâ

Şi'r-i renginim bulurdu şüphesiz ol demde şan"

beytinden sonra kinayeli bir anlatım tercih ederek kelime oyunu yapar; beyti kendince şu şekilde yorumlar: "Kâle-i eş'arın revacı olduğu içindir ki şi'r-i rengininiz ol demde şan bulmadı" (İnal 2013: 2443). Açıkça görülüyor ki İbnülemin hem sosyal hayatında hem de edebiyat hayatında nükteye ve mizaha oldukça yakındır. Dostlarına karşı takındığı alaycı tavrı, biyografisini kaleme aldığı şahsiyetleri ve onların şiirlerini değerlendirirken de sergiler. Onun nükte ve mizaha ilgisini gösteren ve dahası ironi ile münasebetini gözler önüne seren bir şiiri vardır ki bu, Orhan Veli için yazılmış bir manzumedir.

İbnülemin, seksen altı yıllık dünya hayatında imparatorluğun son dönemlerini, Millî Mücadele günlerini ve Cumhuriyet yıllarını görmüş; hayatın hemen her kompartımanında yaşanan sosyal, siyasi, iktisadi ve kültürel gelişmelere ve değişmelere tanıklık etmiş biridir. Aynı zamanda geleneği ve geleneğe ait her şeyi savunan, koruyan ve dahası geleceğe taşıma konusunda gayret gösteren İbnülemin, bu çabasını da kaleme aldığı monografi ve biyografi eserleriyle kalıcı hâle getiren bir edebiyat ve kültür adamıdır. Klasik tezkire geleneğini ve üslubunu yirminci yüzyılda sürdürdüğünü gösteren eserleriyle türün 'son' temsilcisi kabul edilen İbnülemin, estetik hazı ve zevki 'tarz-ı kadim' ile yazılmış şiirlerde bulan bir edebî şahsiyettir. Bu yönüyle o, dostları ve pek çok edebiyat araştırmacısı tarafından genellikle *devr-i kadim efendisi*, *aramızda yaşayan mazi*, *çağı olmayan adam* gibi ifadelerle nitelendirilir. Güçlü hafızası, hitabet kudreti, yazı kabiliyetinin yanı sıra hat sanatına ve musikiye ilgisiyle de dikkat çeken İbnülemin için 'güncel' yahut 'yeni' edebiyat meçhuldür. Nitekim İbnülemin, Hikmet Feridun Es'in 1932 yılında kendisiyle yaptığı röportajda genç şairlerden Nazım Hikmet'in 'yalnızca' ismini duyduğunu, Necip Fazıl'ı ise tanımadığını dile getirir (2010: 123). İbnülemin'in güncel/yeni edebiyata ve bu edebiyatın temsilcilerine yönelik kanaatlerini, dahası bu temsilcilerin onun nazarında meçhul olduğunu gösteren örneklerden biri de Orhan Veli'dir. İbnülemin, edebiyat tarihimizde Garip Hareketi olarak bilinen, pek çok edebî tartışmanın konusu olan ve şiir geleneğimizi bambaşka bir boyuta taşıyan anlayışın öncüsü 'Orhan Veli' adında bir şairin varlığını/yaşadığını öldüğü gün öğrenmiştir. Taha Toros'un aktardığına göre bir akşam, İbnülemin'in konağındaki sohbet toplantısında Orhan Veli'nin ölüm haberi konuşulur; şairi tanımayan İbnülemin'e onun hakkında bilgi verilir. Bu noktada Orhan Veli'nin 14 Kasım 1950 tarihinde hayatını kaybettiği ve bu günlerde İbnülemin'in seksen yaşında olduğu hatırlanmalıdır. Türk şiir geleneğine son derece hâkim, edebiyat tarihi konusunda vukuf sahibi ve onlarca biyografik eserin müellifi İbnülemin'in dönemin önemli edebî kişiliklerinden Orhan Veli'yi tanımaması kuşkusuz onun edebî zevki ve sanat telakkisi ile ilgilidir. Orhan Veli'nin şairliğinden ve vefatından haberdar edilen İbnülemin, bir sonraki toplantıda misafirlerine Orhan Veli için yazdığı mersiye okur. Söz konusu manzume şöyledir:

Şair-i meşhur imiş Orhan Veli,

Öldüğü gün vakıf olduk şanına,
Görmedim bir kere şahsını ve şiirini
Yok, vukufum cehline ve irfanına.
...
Çeşmi tok şair imiş, bir misli yok,
Açmamış el, kimsenin ihsanına.
...
Postu sermiş çıkmamış meyhaneden,
(Bekri Mıstık) almış onu yanına.
Şişe şişe nuş edip boş durmamış,
Akıbet girmiş zavallı kanına.
Tarihini (Mey)le yazdı serhoşan;
İçti içti, kıydı Orhan canına! (Toros 1998: 94).

Bilindiği gibi mersiye, ölen bir kişinin ardından duyulan hüznü dile getiren şiir türüdür. Dolayısıyla Orhan Veli için yazılan bu şiirin, bilindik anlamıyla bir ‘mersiye’ olmadığını açıkça söyleyebiliriz. Çünkü bu manzumede İbnülemin ne Orhan Veli’nin ölümünden duyduğu üzüntüden ne de bütünüyle şairin iyi yanlarından söz eder. Manzumede İbnülemin’in çok hoşlandığı mizahi anlatım tarzı hâkimdir. Manzumenin ‘mersiye’ olarak adlandırılması ise her şeyden önce metnin ironik yanını ortaya koyar. Edebî eserdeki ironinin başlıkta sezdirilmesi; okuru, ironiyi keşfetmenin hazzını yaşamaktan yoksun bıraktığı için ironistler tarafından çok fazla tercih edilmez (Booth 2016: 94). Anlaşıyor ki İbnülemin’in bu manzumeyi kaleme almasındaki maksat güçlü ve etkili bir ironi yapmak değil, konağındaki misafirlerin mizahi bir lezzet almasını sağlamaktır. Hayatın tek gerçeği ölümün mizahi bir bakışla ele alınması hiç şüphe yok ki ironik bir tavidir.

Orhan Veli’nin “şair-i meşhur” olduğunu dile getirerek başlar İbnülemin manzumesine. Manzumenin ilk mısraında kullanılan rivayet kipi; İbnülemin’in mevcut durumu, yani Orhan Veli’nin şöhretini sonradan öğrendiğini, başkalarından duyduğunu imler. Duyulan geçmiş zaman kipiyle çekimlenmiş fiillerin sayı bakımından fazlalığı İbnülemin’in, merhum şair ve şiirleri karşısında “bihaber” oluşunu somutlar. Duyulan geçmiş zaman kipinin veya rivayet birleşik zamanın Türkçedeki tek işlevi bir olayın veya durumun sonradan öğrenildiğini bildirmek değildir. Duyulan geçmiş zaman kipiyle veya rivayet birleşik zamanla çekimlenmiş bir sözcüğün önüne “güya, sözde, sanki” kelimeleri getirildiğinde ise ifade bambaşka bir anlam kazanır ki ironi de burada gizlidir. İbnülemin’in “tarz-ı kadim” ile yazılmış şiirleri beğendiği, buna mukabil gelenek dışı bulduğu şiirleri “tuhaf, garip, acayip”

(Biçer 2021: 191) kabul ettiği göz önünde bulundurulursa manzumedeki ironiye biraz daha yaklaşmak mümkün olur. Şiirin ilk mısraı şu şekilde okunduğunda ise ironi belirginleşir:

[Güya] şair-i meşhur imiş Orhan Veli.

Manzumenin ikinci mısraında bariz bir tezat söz konusudur; İbnülemin Orhan Veli'yi hiç görmemiş, şairin şöhretini, dahası yaşadığını öldüğü gün öğrenmiştir. Bu yüzden yine tezat sanatının kendisine sunduğu imkânla şairin 'cehaleti' ve 'irfanı' hakkında derin bilgisinin olmadığını itiraf eder. Devam eden mısralarda İbnülemin, şairin gözü tok biri olduğunu, kimseye minnet etmediğini ve bu yönleriyle şairin 'benzersiz' oluşunu dile getirirken hemen herkesin sahip olmak istediği ve bunun için çaba gösterdiği memuriyet güvencesinden güzel bir havada istifa edişini hatırlıyor olmalı:

Beni bu güzel havalar mahvetti,

Böyle havada istifa ettim

Evkaftaki memuriyetimden (Orhan Veli, 2015: 57).

Orhan Veli'nin dünyaya ve dünya güzelliklerine itibar etmeyişinin bir diğer örneği de "Ölüme Yakın" başlıklı şiiridir. Bu şiirinde şair, insanın hırslarından ve zaaflarından ancak ölümlle kurtulacağını dile getirirken aynı zamanda insanın hırslarının ve zaaflarının kurbanı olmasını da eleştirir. Kendisinin de gençlik yıllarında bu tür hırslarının olduğunu da ekler. Şaire göre fakirlik, kimsesizlik, şöhret, kadın ve para ölümün tecelli etmesiyle beraber yok olacaktır; insanın bu hakikati hakkıyla kavrayabilmesi ise zaman ile mümkündür:

Bakma fakirmişim, kimsesizmişim;

-Akşamüstüne doğru, kış vakti-

Benim de sevdalar geçti başımdan.

Şöhretmiş, kadınmış, para hırsıymış;

Zamanla anlıyor insan dünyayı.

[...]

Ölünce kirlerimizden temizlenir,

Ölünce biz de iyi adam oluruz;

Şöhretmiş, kadınmış, para hırsıymış,

Hepsini unuturuz (Orhan Veli 2015: 103).

İbnülemin'in şair ile ilgili kanaatlerinin teşekkülünde bu alıntılanan şiirlerin etkisinin olup olmadığı tabiatıyla tam olarak bilinemez; o, bu kanaatlere kendisine Orhan Veli'nin ölümünü haber veren dostlarının anlattıkları sayesinde ulaşmış da

olabilir. Manzumenin devam eden mısralarında ise okurda, İbnülemin’e dostlarının şair hakkında pek çok şey anlattıkları izlenimi oluşur. Anlatılanların merkezinde ise şairin alkol alışkanlığı ve ölüm şekli yer alır. Manzumenin son bölümünde Orhan Veli’nin meyhaneden çıkmadığı, durmadan içtiği ve on altıncı yüzyılda yaşadığı bilinen içki müptelası Bekri Mustafa ile “manevi” anlamda yoldaşlık ettiği anlatılır. Manzumenin son mısrasında ise “intihar” gibi doğrudan olmasa da şairin ölümüne bizzat kendisinin sebep olduğu ima edilir. Gerçekten de şair, Ankara/Yenişehir’de belediye tarafından kanalizasyon çalışmaları yapılmak üzere açılan çukura düşer; başından yaralanır. Birkaç gün sonra İstanbul’a gelir; 14 Kasım 1950 tarihinde arkadaşının evinde öğle yemeği yerken baygınlık geçirir ve hastaneye kaldırılır. Pek çok kişi gibi hekimler de şairin fenalaşıp bayılmasını alkolle ilişkilendirir; alkol zehirlenmesine yönelik bir tedavi planlanır. Hâlbuki gerçek daha sonradan anlaşılır; şairin ölüm sebebinin beyin kanaması olduğu öğrenilir (Genç 2011: 267-268).

Orhan Veli için yazılan mersiye için bir başka yönü de şairin ölümüne düşürülen tarihtir; bu tarihin “mey” ile sarhoşlar tarafından düşürülmesi de manzumenin bir diğer ironik tarafıdır. Burada “mey” sözcüğünün iki farklı işlevde kullanıldığını savlamak mümkün görünüyor. Bunlardan ilki “mey” ile “mürekkep” arasında kurulan benzerliktir. İbnülemin, istiare marifetiyle meyi mürekkebe benzetir; kaleme aldığı manzumenin de sarhoşlar tarafından mey ile yazıldığını dile getirir. “Mey” sözcüğünün manzumedeki diğer işlevi ise ebce hesabına dayanır ki bu hesaba göre “mey” sözcüğünü oluşturan harflerin değerlerinin toplamı ellidir. Bu sayı da şairin ölüm tarihi olan 1950’yi imler.

Görülüyor ki İbnülemin, poetik dünyasının dışında kalan ve bu yönüyle “meçhul” olan Orhan Veli’nin ölümü üzerine kaleme aldığı şiirinde, kendisinin gelenekli bir şair olduğunu da ortaya koyuyor. Divan şiiri nazım türlerinden mersiye tercih etmesi, vezin olarak aruzun *fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün* kalıbını kullanması ve ölüm olayına tarih düşürmesi, onun geleneğe eklemenebilecek bir edebî şahsiyet olduğunu göstermektedir. Bunlarla beraber kendisine edebiyat zevki ve sanat anlayışı bakımından bir hayli uzakta bulunan Orhan Veli’nin ölümünü mizahi bir üslupla anlatması, başka bir deyişle ölüme mizahla yaklaşması da ironik tavrını gözler önüne seriyor.

“BELKİ DOKTOR BAŞKA MANALAR SEZER”

İbnülemin’in nükte, mizah ve ironi ile münasebetini merkeze alan tüm bu anlatımların ve örneklerin ardından onun, Süheyl Ünver için kaleme aldığı şiiri -tıpkı Orhan Veli için yazdığı şiir gibi- ironiye dayalı bakış açısıyla ele alıp tartışabiliriz. İbnülemin’in 1949’da imzaladığı noter senediyle konağındaki kitapları ve mecmuaları ölümünden sonra alınmak kaydıyla İstanbul Üniversitesine bağışladığı biliniyor; ancak bu niyetinden vazgeçerek söz konusu bağış düşüncesini 1953’te hayata geçirir.

Onu bir an önce harekete geçiren şey hiç kuşku yok ki Süheyl Ünver'in "benzer" teşebbüsüdür. O dönem üniversite öğrencisi olan Uğur Derman gibi söylessek Süheyl Ünver, bu teşebbüsüyle affedilmez bir "günah" işler. Müdürü ve hocası olduğu Tıp Tarihi Enstitüsü 1951 yılında elden geçirilip *tefriş* edilince Ünver, şahsi kütüphanesini ve arşivini enstitüye bağışlar; üniversitede "Dr. A. Süheyl Ünver Arşivi ve Kütüphanesi" kurulur. İbnülemin de kendisinden önce davranmak günahını işleyen Ünver'e gücendir; hatta müstehzi bir üslupla on sekiz beyitlik bir manzume de yazar. "Lakin" diyor Uğur Derman,

"[...] bu gibi hayra matuf teşebbüslerin sadece zatına mahsus olduğunu mu sanıyordu, bilmem amma, henüz hayatta iken bir başkasının kendi önüne geçerek benzer bir bağışı kuvveden fiile çıkarması Mahmut Kemâl Bey'i çok öfkelenmiştir olmalı ki yapılan o bağışı adeta alaya alan bir manzume kaleme alıvermişti." (Derman 2019: 455)

İbnülemin'in incelemeye konu edilen şiiri şu şekildedir:

*Aferin Doktor Süheyl'e mil fua
Yaptı bir arşiv ki yüz milyon değer
Arşivinde yüz bin arşiv muhtefti
Bilmiyorduk kenz-i mahfimiş meğer
Nakli icab etse şayet bir yere
Nıfsmı on bin öküz ancak çeker
Diğer âsâr-ı semine bihesab
Belki altmış bin katır terhil eder
Bahş edince arşivi verdi ajans
Şehr-i İstanbul'a süratle haber
Ankara bundan haber almış iken
Geldi oradan ol haber herkes güler
Bir bağış kim kâinata yok eşi
Ehl-i aklı etti sersem serteser
Bazılar 'Şaştım da kaldım' türküsün
Fart-ı hayretle teremmüm ettiler
Yaklaşınca ruz-ı rüstahiz olur
Pek garib haller cihanda cilveger
Etme tafsil maddeyi takdire geç
Belki Doktor başka manalar sezer*

Bir hekimdir ki latife bertaraf
Destini hürmetle Câlinos öper
Hem müverrih hem müzehhip hem hekim
Görmemiştir aynını ayn-ı beşer
Minyatür feninde üstad-ı kül
Yaptığı tasvire Mâni baş eğer
Böyle yüz bin arşivini kim verir
Varsa göster öyle bir âli güher
Bir bağıştı ki temaşa eyleyip
İbret alsın ehl-i ilm ü ehl-i zer
Cümle akvam bir ağızdan bağrıştır
‘Ortaya koydu muazzam bir eser’
Sevmeyen kalmaz görünce arşivi
Böyle sahib-himmeti herkes sever
Mil fua mersi Süheyl Ünver Bey’e
Ün salıp olsun cihanda muteber (Derman 2019: 456-457-458).

İbnülemin’in şahsiyeti ve bu manzumenin kaleme alınma sebebi göz ardı edilerek okunduğunda görülür ki bu metin bir “övgü” şiiridir. Çünkü manzumedeki temel izlek, Süheyl Ünver’in kitaplarını ve arşivini üniversiteye bağışlaması ve “kâinatta benzeri görülmemiş” bu bağışın takdir edilmesidir. Ancak İbnülemin’in ölümünden sonra hayata geçirilmesini arzuladığı bağış fikrinin, Süheyl Ünver tarafından daha önce yapılması, başka bir ifadeyle Ünver’in “rol çalması” İbnülemin’i gücendirmiş olmalı. Bu yüzden manzumenin hemen her satırında görülen mübalağa sanatı, İbnülemin’in inandırıcılığını ve samimiyetini gölgelemektedir. Süheyl Ünver’in arşivinin “yüz milyon” liralık değeri, “bin öküz” ve “altmış bin katır” ile taşınmasının ancak mümkün olması manzumeyi kaleme alan İbnülemin’i “mübalağacı” olarak nitelememize imkân verir. Manzumenin bütününe hâkim mübalağalar ve övgüde aşırıya kaçmalar İbnülemin’in “ironist” yönünü de iyiden iyiye açığa çıkarır. Kuşkusuz onun kurduğu “büyük” hayali, kendisinden önce gerçekleştiren kişiye dair zihninde tasarladıkları ile manzumede dile getirdikleri arasında uyumsuzluk vardır; bu uyumsuzluk da okurun İbnülemin’in niyetini sorgulamasına neden olur. İbnülemin’in niyetini sorgulayarak ironiyi keşfetmenin hazzını yaşayan ve bu sorgulayıcı bakış açısını manzumenin kaleme alınma sebebiyle de destekleyen okur için şiir, çift anlamlı bir yapıya bürünür. Böylece her sözcük, mısra ve beyit söylenenden farklı bir anlamı kastettiği düşüncesiyle okunur, alımlanır. Kaldı ki imzaladığı noter senedine rağmen hayaline veya fikrine canlılık kazandırmak için

harekete geçmesi, başışın ardından geniş katımlı, görkemli bir jübile/şükran günü düzenlenmesi İbnülemin'in niyetini sorgulayan okuru, kısmen de olsa haklı çıkarır.

On sekiz beyitten oluşan bu manzumeyi iki bölüm hâlinde inceleyebiliriz. İlk dokuz beyit mübalağanın ve istihzanın fazlasıyla yoğun olduğu bölümdür. Burada anlatıcı, Ünver'in arşivinin gizli bir "hazine" olduğunu; başışın Anadolu Ajansı tarafından bütün şehre duyurulduğunu; İstanbul ve Ankara'da bulunan "akıl" sahiplerini "sersem" ettiğini dile getirir. Ayrıca biraz daha ileri giderek yaşanan bu hâllerin "kıyamet" habercisi olduğunu söyler. Mübalağalarla bezenmiş alaycı anlatım tarzının egemen olduğu ilk bölüm,

Etme tafsil maddeyi takdire geç

Belki Doktor başka manalar sezer

beytiyle son bulur. Anlaşıyor ki İbnülemin, buraya kadar söylediklerinin birer "takdir" ifadesi olmadığını gayet farkındadır. Beytin ikinci mısraı ise ironiyi açıkça gösteren niteliğiyle dikkat çeker. Nitekim makalenin kavramsal bir çerçeve çizmeyi amaçlayan giriş bölümünde de belirtildiği gibi ironi, "öteki" anlamı ifade etme yolunda kullanılan bir araçtır. İronistin en temel amacı, söylediklerinden "başka manalar" çıkarılmasıdır. Denebilir ki İbnülemin, mübalağalar yardımıyla okura sezdirmediği ironiyi, bu beytiyle gizli yönü kalmaksızın itiraf eder. Devam eden beyitlerde de mübalağacı üslubunu ve ironik tavrını sürdürür. Manzumenin ikinci bölümüne, Süheyl Ünver'in bir hekim olduğunu söyleyerek başlar ki bu mısra, manzumenin ironiden arındırılmış tek mısraıdır:

Bir hekimdir ki latife bertaraf

Süheyl Ünver'in "gerçekten" bir hekim olduğunu söyleyen İbnülemin, bir mısralık aranının ardından ironisini devam ettirir. Ona göre, Ünver o kadar başarılı bir hekimdir ki miladi takvime göre 108 yılında doğduğu tahmin edilen ve asıl ismi Galenos olduğu hâlde İslâm ülkelerinde Câlînûs olarak anılan ünlü Grek tabibi "çıkıp gelse" Ünver'in elini hürmetle öper (Kutluer 1993: 32). Hekimliğinin yanı sıra Ünver tarih, tezhîp ve minyatür sahalarda da başarılıdır. O kadar ki İbnülemin'e göre onun yaptığı tasvirler karşısında, Müslümanlar tarafından "Mani-i Nakkaş" olarak tanınan Maniheizm'in kurucusu saygıyla eğilir (Mahir 2020: 118). Manzumenin dikkat çekici bir diğer yönü ise İbnülemin'in Süheyl Ünver'e Fransızca kelimelerle hitap etmesidir ki Fransızca teşekkür bildiren bu kelimeler ile "arşiv" sözcüğü metnin bir başka ironik tarafıdır. Dikkat edilirse manzumede "arşiv" sözcüğünün beş kez tekrar edildiği görülür. Uğur Derman "arşiv" in köken itibarıyla ait olduğu dili işaret ederek bu sözcükte İbnülemin'in öfkesinin gizlendiğini ifade eder. Çünkü kültürel arka planı olan "hazine-i evrak"ın "arşiv"e dönüştürülmesi tabiatıyla bilinçli ve kasıtlı bir tavidir; bu tercihe "mil fua mersi" ifadesiyle de bizzat dikkat çekilir (2019: 458).

Görülüyor ki İbnülemin, şahsi kütüphanesini ve arşivini İstanbul Üniversitesine bağışlama düşüncesinin, kendisinden evvel Süheyl Ünver tarafından hayata geçirilmiş olmasına hayli gücennmiş; Uğur Derman gibi söylersek öfkelenmiştir. İbnülemin’in bu duygu durumu, takındığı tavır ve kaleme aldığı manzume onun şahsiyetinin belirgin bir yönüne, “benmerkezci” tarafına da ışık tutar. İbnülemin’in çevresindeki insanlarla ilişkilerini belirleyen anlayışı, Tanpınar’ın ifadesiyle “Ya beni olduğu gibi kabul edersiniz yahut sizin için yokum.” şeklinde özetlenebilir (1977: 399). Ayrıca “tezkire geleneğinin son temsilcisi olarak kaleme aldığı eserlerini isimlendirme biçimiyle, edebî kişiliğe ve esere yaklaşırken sergilediği sübjektif tavırla dikkat çeken [İbnülemin], edebî tenkit ve değerlendirmelerinde şahsi zevklerini, görüş ve fikirlerini temel hareket noktası olarak belirlemiştir” (Biçer 2020: 96). Kuşkusuz İbnülemin’in bu tercih ve kabulleri hem hususi hayatında hem de yazı/edebiyat hayatında nükteyi, mizahu ve ironiyi beraberinde getirmiştir.

SONUÇ

Tıpkı mecaz, istiare, teşbih, metafor, imge, alegori, tecahülüarif, tevriye, kinaye, hüsnütalil gibi ironi de bir söz sanatı/ ifade vasıtasıdır. Söylemek istediklerini gizlemek veya tam tersini dile getirmek için şairler/yazarlar, edebiyatın hemen her döneminde, adı geçen edebiyat terimlerine nazaran daha “genç” bir kavram olan ironiye başvurmuşlardır. Tarih ve biyografi sahalarındaki eserleriyle edebiyat tarihinde kendisine yer bulan İbnülemin Mahmut Kemal İnal da gerek sosyal hayatında gerek yazı/edebiyat hayatında nükteye, mizaha ve ironiye yakın durmuş bir şahsiyettir. Onun kaleme aldığı biyografilerde yaptığı şiir ve şair değerlendirmelerinde göze çarpan *kinayeli* anlatım tarzı Orhan Veli için yazdığı şiirde daha bariz bir görünüm kazanır.

İbnülemin’in kaleminden çıkan ve açıkça Süheyl Ünver’e atfedilen manzume de ironik bir metindir. İroninin varlığını açık bir biçimde ortaya koyan bütün öğelerin izini bu manzumede sürmek mümkündür. Buna göre manzumeyi yazan İbnülemin ironist, Süheyl Ünver kurban, Ünver’in üniversiteye yaptığı bağış bağlam, söylenenler ile kastedilenler arasında uyumsuzluk/ters anlam ve metnin tamamına hâkim alaycı tutum manzumeyi ironiye dayalı okumaya imkân veren bileşenlerdir. İbnülemin şiirini mübalağa sanatını yoğun bir biçimde kullanarak ve müstehzi bir üslup benimseyerek inşa eder; dile getirdikleri ile zihninde tasarladıkları arasında belirgin bir zıtlık söz konusudur. Manzumenin hemen her satırında var olan ironiyi İbnülemin, “Belki doktor başka manalar sezer” mısraıyla da anlaşılır duruma getirir.

KAYNAKÇA

- AYVERDİ, İ. (2010). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- BİÇER, İ. A. (2020). "Beyefendi ve Şair: İbnülemin Mahmut Kemal İnal'da Benmerkezciliğin İzleri". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(1): 85-98.
- BİÇER, İ. A. (2021). *Tezkire Geleneğinin Son Temsilcisi İbnülemin Mahmut Kemal İnal*. Çanakkale: Paradigma Yayınları.
- BOOTH, W. C. (2016). *İroninin Retoriği*. Ankara: Hece Yayınları.
- CEBECİ, O. (2008). *Komik Edebi Türler: Parodi, Satir ve İroni*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- DERMAN, U. (2019). *Ömrümün Bereketi 2*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- ENGİNÜN, İ. (2007). *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*. İstanbul: Dergâh Yayınları
- ES, H. F. (2010). *Bugün De Diyorlar Ki* (haz. Selçuk Karakılıç). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- GENÇ, K. (2011). "Çukurun İçinde Bir Şair". *Orhan Veli Kanık* (ed. Semih Gümüş). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 267-275.
- İNAL, İ. M. K. (2000). *Son Asır Türk Şairleri* (C. II). (haz. M. Kayahan Özgül). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- İNAL, İ. M. K. (2013). *Son Asır Türk Şairleri* (C. V). (haz. Ayşegül Celepoğlu). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- [KANIK] Orhan Veli. (2015). *Bütün Şiirleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- KIERKEGAARD, S. (2020). *İroni Kavramı Sokrates'e Yoğun Göndermelerle*. İstanbul: İmge Yayınları.
- KUTLUER, İ. (1993). "Câlinûs". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 7: 32-34.
- MAHİR, B. F. (2020). "Minyatür". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 30: 118-123.
- TANPINAR, A. H. (1977). *Edebiyat Üzerine Makaleler* (haz. Zeynep Kerman). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- TOROS, T. (1998). *Türk Edebiyatından Altı Renkli Portre*. İstanbul: İsis Yayımcılık.
- TUĞLUK, A. (2016). *Postmodern Türk Romanında İroni*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TUNÇ, G. (2022). *Kavramlar ve Kuramlarla Modern Türk Şiiri Okumaları*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- ÜNAL, H. (2015). "İroni". *Türk Dili*, 767-768: 174-181.